

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

Razlike između polaznika i nepolaznika kampova mira

Ivana Momčilović

Mentor: Prof. Dr. Sc. Dean Ajduković

Zagreb, 2006. godine

"Razlike između polaznika i nepolaznika kampova mira"

Ivana Momčilović

Sažetak:

Istraživanje je provedeno na 370 sudionika iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine te Srbije i Crne Gore. Korišten je upitnik koji je preuzet iz studije prof. S. Worchela, a u ovom istraživanju obrađeni su samo neki njegovi dijelovi.

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati koliko se polaznici kampova mira razlikuju od nepolaznika na različitim karakteristikama.

Rezultati su pokazali kako se dvije skupine sudionika (polaznici i nepolaznici kampova) statistički značajno razlikuju u identifikaciji s vlastitom etničkom grupom (veća identifikacija nepolaznika kampova), kako se razlikuju u percepciji homogenosti tuđe etničke grupe (nepolaznici ju percipiraju više homogenom), međutim kako nema statistički značajne razlike između ove dvije skupine sudionika na percepciji homogenosti vlastite etničke grupe. Također, rezultati su pokazali kako ne postoji razlika u percepciji uzroka rata (osim na uzroku manjka komunikacije i obrazovanja čemu polaznici kampova pripisuju veće značenje) između ove dvije skupine sudionika, a da se razlikuju u tvrdnjama: «Moja etnička grupa je propatila više nego druga skupina u ovom sukobu» i «Izrazito podržavam poziciju koju je moja skupina zauzela u ovom sukobu», gdje na obje čestice nepolaznici izražavaju veće slaganje. Isto tako, rezultati su pokazali kako se ove dvije skupine sudionika statistički značajno razlikuju na iskazivanju negativnih stavova prema drugoj etničkoj grupi (nepolaznici kampova iskazuju više negativnih stavova) te na spremnosti na prihvaćanje druge etničke grupe (polaznici kampova su statistički značajno spremniji prihvatiti pripadnike druge grupe).

Ključne riječi:

kampovi mira, etnička grupa, homogenost grupe, identifikacija s grupom, nacionalni i socijalni identitet, socijalna distanca

«Differences between people who did and didn't attend the peace camps»

Ivana Momčilović

Summary:

The research has included 370 participants from Croatia, Bosnia and Herzegovina and Serbia and Montenegro. The questionnaire that was used was taken from prof. Worchel's study but only parts of it have been processed in this research. The goal of this research was to investigate whether people who attended peace camps differentiate on various measures from people that didn't attend the peace camp.

The results have shown that two groups of participants (those who did and those who didn't attend the peace camps) are statistically significantly different when it comes to identification with their own ethnic group (there was greater identification among those who didn't participated in the camps) and that they differ in the perception of the other's group homogeneity (those who didn't participate in the camps see it as more homogenous). However, there are no differences when it comes to perception of own group homogeneity. Also, the results have shown that there is no difference in perceiving the cause of the war (except on the cause of lack of communication and education which is given more significance by those who participated in the camp) between those two groups of participants. They differ in statements: «My ethnic group has suffered more than the other group in this conflict» and «I strongly support the position my group has taken in this conflict» where in both statements those who did not participate in the camps express stronger concordance. Furthermore, the results have shown that these two groups of participants differ when it comes to expressing negative attitudes towards another ethnic group (those who did not participate in the camps express more negative attitudes). Another difference is the willingness to accept other ethnic groups (those who attended the camps are more willing to accept other ethnic groups).

Key words: peace camps, ethnic group, group homogeneity, group identification, national and social identity, social distance

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Uzroci sukoba	1
1.2. Grupiranje.	1
1.3. Socijalni i nacionalni identitet	2
1.4. Ponovno uspostavljanje mira	4
1.5. Hipoteza kontakta.	5
2. PROBLEMI I HIPOTEZE	9
3. METODOLOGIJA	10
3.1. Instrumenti	10
3.2. Sudionici	13
3.3. Postupak	15
4. REZULTATI I RASPRAVA	16
4.1. Neki nedostaci istraživanja i preporuke za buduća istraživanja	27
5. ZAKLJUČAK	29
6. LITERATURA.	31

1. UVOD

Često se čuje izreka da otkada je ljudskog roda otada je i ratova. Iako to može zvučati vrlo pesimistično, nažalost je istina. Područje na kojem živimo na nesreću je bilo zahvaćeno ratovima. Ratovi iza sebe ostavljaju materijalne, gospodarske, ekonomske i političke posljedice, ali ono što je najvažnije i najgore, ostavljaju velik broj ljudi koji su njime pogođeni. Samim time, mijenjaju se i odnosi među ljudima koji su bili uključeni u sukob. Do jučer prvi susjedi i najbolji prijatelji često postaju neprijatelji.

1.1. Uzroci sukoba

Uzrok sukoba može biti raznolik. Stojić (Zvonarević, 1972.) navodi kako kada su zajedničke potrebe po svojoj prirodi takve da ih ne može istovremeno zadovoljiti više od jednog pretendenta, onda se javlja konkurencija među ljudima koji osjećaju istu potrebu. Postojanje ovakvih motiva jedan je od najsnažnijih izvora sukoba među ljudima- pojedinačno i u grupama. Često se spominje realistični konflikt tj. konflikt u kojem se grupe bore oko objektivno oskudnih potencijala (Stangor, 2004.). Isto tako, vrlo često religija i nacionalnost mogu biti karakteristike zbog kojih ljudi započinju sukobe. Upravo su ovo bile odrednice na temelju kojih su ljudi na našem području dijeljeni u grupe i time uključeni u sukob.

1.2. Grupiranje

Počnimo od definiranja grupe. Iako ima jako puno različitih definicija, odlučila sam se za jednu koja objedinjuje najvažnije karakteristike, a po njoj se ona definira kao grupa pojedinaca koji imaju zajednički cilj, koji su međusobno u interakciji i koji se ponašaju sukladno zajedničkim normama (Calhoun i Acocella, 1990.). Međutim zašto uopće dolazi do percipiranja osobe kao člana određene grupe (a ne kao pojedinca) te na koji način takvo gledanje na pojedince utječe na njih? Do «smještanja» ljudi u grupe dolazi zbog kategoriziranja. Kategorizacija je proces koji nam olakšava percipiranje stvari oko sebe. Da ne postoje kategorije bili bismo preplavljeni različitim informacijama koje ne bismo mogli obraditi. Uz pomoć smještanja ljudi, objekata i ponašanja u kategorije olakšavamo stvari. Kada prvi put nešto vidimo mi to kategoriziramo (Smith i sur., 2003). Na taj način na temelju nekoliko informacija, možemo preko kategorije u koju smo smjestili taj predmet ili osobu,

posredno zaključiti o njenim drugim karakteristikama. Međutim treba imati na umu da upravo zbog oskudnih informacija, kategorizacija može imati i negativan utjecaj. Kategorizacija je osnova za stvaranje stereotipa i predrasuda (Čorkalo, 2003., u Ajduković 2003.). Prema psihologijskom rječniku predrasude su stavovi i mišljenja o nekim idejama, ljudima ili grupama ljudi, koji su češće negativni nego pozitivni, a stvoreni su prije ili mimo posjedovanja objektivnih podataka o predmetu stava (Petz, 1992.). Stallybrass (1977) stereotipe definira kao suviše pojednostavljenu mentalnu sliku (obično) neke kategorije osobe, institucije ili događaja, koju općenito dijeli veći broj ljudi. Stereotipi su obično, ali ne nužno, praćeni predrasudama, tj. poželjnim ili nepoželjnim sklonostima prema bilo kojem članu kategorije (prema Tajfel, 1982.). Koliko god mi možemo ne podržavati stereotipe, oni na nas utječu (Smith i sur., 2003.). Stangor (2004.) kao glavni razlog zašto je toliko teško promijeniti negativne stavove prema drugoj grupi navodi činjenicu da se stereotipi i predrasude samoodržavaju. Ljudi imaju tendenciju tražiti i pamtititi one informacije koje podržavaju njihove stereotipe. Javlja se i samoispunjavajuće proročanstvo koje djeluje tako da se te negativne percepcije zaista i ostvare i time stereotipi i predrasude postaju još čvršći i u njih se i dalje vjeruje.

Do čega još dovodi kategorizacija? Dovodi do toga da pripadnike iste kategorije (u našem slučaju grupe) vidimo međusobno sličnijima nego što to objektivno jesu (unutarnja homogenizacija), a pripadnike drugih kategorija različitijim nego što to doista jesu od naše grupe (međugrupna heterogenizacija). Uz to, tu je i fenomen unutargrupne pristranosti tj. favoriziranje i davanje prednosti vlastitoj grupi, čime se povećava i vlastito samopoštovanje i slika o sebi. To je zbog toga što prihvaćanjem neke grupe kao svoje, pojedinac svaki poraz te grupe doživljava kao svoj vlastiti, a svaku pobjedu kao svoj osobni trijumf. Ovaj fenomen uključuje još jednu karakteristiku, a to je sklonost pripisivanja negativnih osobina vanjskim grupama.

1.3. Socijalni i nacionalni identitet

Ljudi se uspoređuju s drugima jer imaju potrebu za pozitivnim socijalnim identitetom (Pennington, 2001.). Naš socijalni identitet određen je grupama kojima pripadamo, tj. možemo reći da imamo onoliko socijalnih identiteta koliko i grupa čijih smo članovi. Ovisno o tome koji identitet je u nekom trenutku važniji ili značajniji, pojedinac će isticati svoju pripadnost određenoj grupi. Turner (1982.) u sklopu teorije socijalnog identiteta navodi da socijalna kategorizacija rezultira socijalnom diskriminacijom tako što navodi ljude na

socijalne usporedbe između vlastite i tuđih grupa. Turner je ponudio dva objašnjenja zašto socijalna kategorizacija rezultira pozitivnom pristranošću prema vlastitoj grupi i negativnom pristranošću prema tuđoj grupi: socijalna kategorizacija uzrokuje da pojedinci a) percipiraju veće sličnosti unutar vlastite grupe i veće razlike između vlastite i tuđe grupe od onih koje stvarno postoje i b) vrednuju sebe i uspoređuju se u odnosu na vlastitu grupu u potrazi za socijalnim identitetom (prema Pennington, 2001.). Pozitivan socijalni identitet pridonosi psihičkom zdravlju čovjeka, jer mu pruža osjećaj sigurnosti, samopoštovanja, vlastite vrijednosti i osjećaj pripadanja društvu.

Nacionalni identitet, tj. svjesnost o pripadanju jednoj naciji i njezino pozitivno vrednovanje jedan je dio našeg socijalnog identiteta. Pozitivno gledanje na vlastitu grupu može dovesti do toga da se negativnije gleda na druge nacionalne grupe. Phinney (1990.) je napravila pregled radova koji se bave nacionalnim identitetom i ustanovila da postoje tri glavne teorije koje objašnjavaju nastanak nacionalnog identiteta. Prva teorija je *teorija socijalnog identiteta*. Još prve postavke ove teorije izrekao je Lewin 1948. godine koji je rekao da pojedinci trebaju čvrsti smisao grupne identifikacije kako bi sačuvali osjećaj osobne uravnoteženosti i blagostanja. Kasnije su Tajfel i Turner razradili ovu ideju i stvorili svoju teoriju socijalnog identiteta- samo članstvo u određenoj grupi pojedincu pruža osjećaj pripadanja koje doprinosi pozitivnom samopoimanju. Druga teorija jest *model akulturacije*. Prema ovom modelu, nacionalni identitet je značajan samo u onim situacijama u kojima su dvije ili više različitih grupa u neprekidnom kontaktu kroz duže vrijeme. U nacionalno ili raso homogenom društvu, nacionalni identitet se uglavnom ne promatra, budući da nije moglo doći do miješanja više različitih nacionalnih grupa, pa time niti do stvaranja nacionalnog identiteta. Treća teorija je *razvojna teorija* formiranja nacionalnog identiteta koja polazi od Eriksonove teorije formiranja ega. Prema ovoj teoriji nacionalni identitet jest dinamičan koncept koji je promjenjiv u vremenu i kontekstu. Pojedinaac razvija svoj nacionalni identitet i prolazi kroz tri faze: faza difuznog, neistraženog identiteta, faza istraživanja, i faza internalizacije identiteta (Phinney, 1990.).

Razlog zašto spominjem socijalni identitet, i njegov uži dio nacionalni identitet, jest shvaćanje da samo pripadanje u grupe može dovesti do sukoba i negativnog vrednovanja različitih grupa. Kada se tome pribroji pretrpljeni sukob između grupa, iz vlastitog iskustva možemo vidjeti koliko negativnih posljedica iz toga može nastati.

1.4. Ponovno uspostavljanje mira

Nakon rata te uspostavljanja «prijateljskih» odnosa između sukobljenih grupa, mora doći i do uspostavljanja novih odnosa među pripadnicima različitih grupa, koje su sudjelovale u sukobu. Još nedavno sukobljene grupe, morat će u budućnosti živjeti zajedno u blizini ili ono što je još teže u istoj državi. Postizanjem mirovnog sporazuma ne dolazi automatski do mira. Mirovni sporazumi sami po sebi ne dovode do promjena u neprijateljstvu među ljudima. Za održavanje trajnog mira potrebno je promijeniti stavove ljudi prema drugoj grupi (Staub i sur., 2005.). Međutim to nije lako postići. Sve vrijednosti i norme koje su godinama do tada bile uspostavljanje, ratom su uništene, a uz to prisutni su i mnogi ljudi koji su pogođeni ratom, mnogi čije su obitelji propatile, mnogi čiji su bližnji stradali. Za uspostavljanje međusobnih odnosa potrebno je razumijevanje, opraštanje, razgovori, volja i ono najvažnije, potrebno je vrijeme. Razni autori navode kako je potrebno da dođe do priznavanje krivnje, traženja oprosta i prihvaćanja isprike, te da su to nužni preduvjeti za ponovno uspostavljanje dobrih i prijateljskih odnosa među sukobljenim grupama. O'Connell i Higgins (1994.), u prilog tome navode kako su pomirenje i opraštanje usko povezani (prema Staub i sur., 2005.).

Pregledom literature, ustanovili smo kako se različiti postupci upotrebljavaju u cilju ponovnog obnavljanja narušenih odnosa. Zašto uopće trebamo uspostaviti ponovnu suradnju sa drugom grupom, koja je nanijela toliko boli i štete? Ako ne zbog činjenice da je to ljudski, onda zbog toga što je moguće da žrtve, ako im se ne pruži valjana pomoć, mogu promatrati svijet i druge ljude kao opasne, te se time povećava mogućnost da jednog dana upravo te žrtve postanu napadači (Staub i sur., 2005.). Time bi se zatvorio krug, te bi nasilja i žrtava bilo sve više i više. Od spominjanih postupaka uspostavljanja ponovnih odnosa tu su: razumijevanje genocida, shvaćanje efekata traume i viktimizacije, dijeljenje bolnih iskustava u empatičnom okruženju, pokušavanje stvaranja dogovora bez ugrožavanja položaja vlastite grupe, interaktivno rješavanje problema itd. Stangor (2004.) navodi kako je za smanjivanje međugrupnog konflikta nužno individualizirati druge, dakle ne promatrati ih kao članove pojedinih kategorija već kao pojedince, smanjiti homogenost vanjske grupe, stvoriti osjećaje međusobne zavisnosti.

Kampovi mira, kojima se bavimo u ovom istraživanju, mogli bi pomoći u ponovnom uspostavljanju međusobnih odnosa te socijalnoj rekonstrukciji zajednice. Ajduković (2003.) navodi tri glavna faktora koji trebaju biti zadovoljeni kako bi došlo do rekonstrukcije zajednice: oporavak od nasilja, gubitka i traume (priznavanje patnje i žrtve, tretman traumatiziranih, socijalna podrška), izgradnja socijalnih normi i tolerancije (kontaktiranje s drugom grupom u pozitivnom okruženju, procesuiranje ratnih zločina, zalaganje za opće

dobro) te osnaživanje (povećavanje samopoštovanja pojedinca i grupe, svijest o vlastitom grupnom identitetu, osnaživanje vođa za uspostavljanje kontakta među dvjema stranama). Ono što je bitno jest da sve akcije koje pridonose socijalnoj rekonstrukciji zajednice **moraju** uključivati pripadnike različitih grupa, **osobito** onih koje su bile u sukobu. Kampovi mira, koji se proučavaju u ovom diplomskom radu, zadovoljavaju ove karakteristike, stoga bi mogli pridonijeti socijalnoj rekonstrukciji i ojačavanju zajednice.

1.5. Hipoteza kontakta

Teoretska osnova kampova mira je u hipotezi kontakta koja nam govori da pojedinci samo zato što sudjeluju zajedno u nekoj aktivnosti bolje se međusobno upoznaju, i samim time uspostavljaju bolje odnose, te se smanjuju međugrupne predrasude i neprijateljstvo. Do tog smanjivanja dolazi zahvaljujući informacijama koje donosi međugrupni kontakt, tj. pripadnici jedne grupe shvaćaju da postoje sličnosti među njima i pripadnicima druge grupe, te vremenom shvaćaju da su njihova negativna uvjerenja previše generalizirana. Isto tako, kontakt dovodi do smanjivanja početne anksioznosti koju pojedinci mogu imati zbog interakcije s pripadnicima druge grupe. Uz to mijenjaju se i socijalne norme grupe, te može postati neprikladno izražavati negativne stavove prema pripadnicima druge grupe (Stangor, 2004.).

Ipak, pregledom raznih istraživanja ustanovljeno je kako se ova hipoteza ne može u potpunosti generalizirati. Forbes (2003.) ističe kako u današnje vrijeme kada postoji više migracija stanovništva nego ikad i sve više miješanog društva (po etničkim, rasnim, religijskim ili nekim drugim osnovama), postoji i sve više sukoba do kojih dolazi upravo zbog tih različitosti. Dakle možemo reći kako kontakt sam po sebi ne pridonosi uvijek boljem razumijevanju pojedinaca i stvaranju pozitivnih i dobrih odnosa među njima i njihovim grupama. Kontakt između grupa sam po sebi, bez određene suradnje u ostvarivanju zajedničkih ciljeva, neće smanjiti već može čak i pogoršati predrasude. Ovo potvrđuju proučavanja etničkih odnosa (Amir, 1976., Hewstone i Brown, 1986., Slavin, 1983. prema Pennington, 2001.). Veliki problem koji postoji s hipotezom kontakta jest taj, što čak ako i pripadnici jedne grupe doživljavaju pripadnike druge grupe pozitivno, mogu smatrati da su ti pojedinci iznimke koje potvrđuju pravila. Ako se ti pojedinci promatraju na taj način, neće doći do boljeg prihvaćanja cijele grupe, nego eventualno tih pojedinaca. Upravo zbog toga važno je imati na umu i nivo analize. Neće se dobiti isti podaci promatramo li pojedince ili grupe. Tako Forbes (2003.) iznosi, da su dva prvotno suprotna rezultata zapravo vrlo

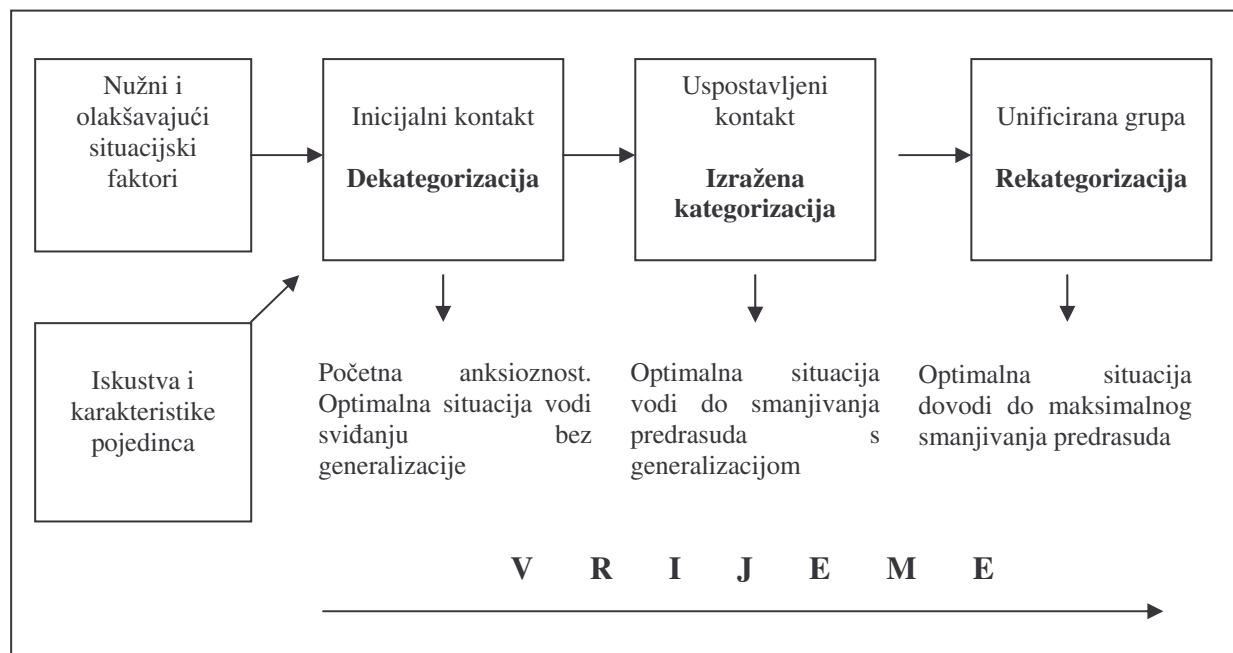
kompatibilna kada se u obzir uzme nivo analize. Gotovo uvijek se pronalazi negativna korelacija između kontakta i predrasuda na individualnom nivou, međutim na grupnom nivou ta korelacija je često pozitivna. Stoga, ako ne poznajemo nivo analize ne možemo generalizirati podatke i tvrditi kako kontakt uvijek dovodi do pozitivnih posljedica.

Pettigrew (1998.) iznosi reformulaciju hipoteze kontakta kada se proučavaju međugrupni odnosi. On predlaže longitudinalni model koji je prikazan na slici 1. Kao što se iz slike može vidjeti, intergrupni kontakt smješten je unutar konteksta kojeg čine iskustva i karakteristike pojedinca koji se nalazi u kontaktu, i šire socijalne okoline. Glavni dijelovi reformulirane verzije hipoteze kontakta su: a) nužni i olakšavajući situacijski faktori koji doprinose kontaktu i b) vremenska dimenzija.

Od nužnih faktora tu su četiri Allportova (već od prije poznata i preuzeta): jednaki status grupa koje su u kontaktu, zajednički ciljevi, međugrupna suradnja i podrška autoriteta odnosno vlasti te je nadodan još jedan faktor- faktor potencijala za stvaranje prijateljstva. Pettigrew pod time misli na takav kontakt koji mora omogućiti sudionicima mogućnost uspostavljanja prijateljstva s pojedincima iz druge grupe. To zapravo implicira blisku interakciju koja će omogućiti samootkrivanje i ostale mehanizme uspostavljanja prijateljstva. Olakšavajući faktor među ostalima je npr. isti status grupa i izvan ove situacije. Što se tiče dekategoriacije, izražene kategorizacije i rekategorizacije (koji se na slici vide u vremenskoj dimenziji), autor ističe kako je u početku vjerojatnije da će se susresti pojedinci dvije grupe koji su međusobno slični, stoga pripadnost različitim grupama neće biti toliko izražena (dekategorizacija). Ovo trenutno neuočavanje razlika među grupama je nužno za inicijalni kontakt, ali da bi došlo do generalizacije (tj. da se ne vidi samo taj pojedinac, nego cijela grupa prihvatljivijom), nakon uspostavljenog kontakta treba doći do isticanja grupne kategorizacije (izražena kategorizacija). Do rekategorizacije, odnosno razmatranja svoje grupe u širem aspektu (tj. uključivanje obje grupe pod okrilje jedne šire i veće grupe) neće uvijek doći. Iako to jest cilj, vrlo se teško postiže.

Vrlo važno je istaknuti i vremensku dimenziju. Ove kategorije nisu potpuno odvojene, one se preklapaju, ponekad se mogu izmjenjivati, a u svakom trenutku moguće je prekinuti međusobni kontakt i opet krenuti iznova. U ovom modelu, vrijeme je nužno kako za promjenu odnosa među pojedincima, tako i za promjenu odnosa među grupama putem generalizacije.

Slika 1.- prikaz reformulirane hipoteze kontakta prema Pettigrew, 1998.

Dobra ilustracija kako kontakt može biti i pozitivan i negativan jest Sherifovo istraživanje.

Eksperiment je proveden još 1954. godine, pod nazivom Robbers' Cave eksperiment. Sherif je istraživanje proveo na 22 dječaka, starosti dvanaest godina, natprosječnog IQ-a, iz srednjeg i nižeg srednjeg staleža iz protestantskih obitelji. Prije samog istraživanja dječaci se nisu poznavali. Dječaci su u istraživanju prošli kroz tri faze: formiranje grupa, sukobljavanje interesa i dovođenje do sukoba, te deeskaliranje sukoba uvođenjem zajedničkih nadređenih ciljeva. Sherif je u ovom eksperimentu pokazao kako se može navesti grupe da uđu u sukob te na koji način se ti sukobi mogu smanjiti.

Ono što je važno navesti i što kontakt različitih pojedinaca sigurno omogućuje, je upoznavanje pripadnika druge grupe u različitim situacijama, te se time upoznaju njihove individualne, a ne grupne osobine. Upravo zajedničkim boravkom na istom mjestu (kao što je u kampovima mira), polaznici imaju priliku upoznati pripadnike druge grupe na jedan drugačiji, osobniji način. Uz ovo Stangor (2004.) navodi još pet faktora koji su potrebni za rješavanje sukoba među grupama: jednakost socijalnih grupa, postojanje situacije koja zahtijeva zajedničku, suradničku aktivnost, situacije koje uključuju međusobnu zavisnost, institucionalna podrška za politiku integracije i vrijeme (slično kao već spomenuta Allportova četiri kriterija u hipotezi kontakta). Možemo reći da su svi faktori zadovoljeni u kampovima mira, ali već spomenuto vrijeme, važan je faktor. Budući da je ovaj proces vrlo težak,

vremenom se stvari mogu promijeniti, ali to se ne može ubrzati. Upravo zbog ovoga, od kampova mira ne možemo očekivati preveliko djelovanje na pojedince i trenutno rješavanje svih problema, ali i samo mali pomak prema razumijevanju i prihvaćanju predstavljao bi veliki korak za budućnost okarakteriziranu mirom.

2. PROBLEMI I HIPOTEZE

Cilj ovog istraživanja bio je provjeriti razlikuju li se (te ako da na kojim mjerama) polaznici od nepolaznika kampova mira. Posebno nas je zanimao odnos sudionika prema osobama iz druge etničke grupe te prema sukobu koji se odigravao na našim prostorima.

U tu svrhu postavljen je problem istraživanja. Zanimalo nas je razlikuju li se polaznici kampova od nepolaznika kampova (i ako da, je li ta razlika statistički značajna) na slijedećim karakteristikama:

- a) identifikacija s vlastitom etničkom grupom
- b) percepcija homogenosti vlastite etničke grupe
- c) percepcija homogenosti druge etničke grupe
- d) percepcija sukoba (uzroka, dobitaka i gubitaka, podrške sukobu)
- e) percepcija druge etničke grupe
- f) prihvatanje druge etničke grupe (skala socijalne distance)

Za sve navedene djelove problema, smatramo da postoji razlika između ove dvije skupine. Smatramo da su kampovi mira mogli svojim programom i samim kontaktom s pripadnicima druge etničke grupe, doprinijeti drugačijem stavu prema pripadnicima te grupe i samoj percepciji sukoba.

3. METODOLOGIJA

3.1. Instrumenti

Za provedbu ovog istraživanja korišten je upitnik kojeg je razvio S. Worchel, Sveučilište Hawaii, za potrebe ispitivanja mogućnosti pomirenja različitih etničkih grupa nakon pretrpljenog sukoba. Postoje dvije verzije upitnika- za polaznike i nepolaznike. Upitnik za polaznike kampova je nešto duži i obuhvaća pitanja vezana uz kamp, koja se ne nalaze u upitniku za nepolaznike kampova. Ostatak upitnika je identičan.

Upitnik je sastavljen od slijedećih elemenata:

- Socijalno demografski podaci
- Identifikacija s vlastitom etničkom grupom
- Percepcija homogenosti vlastite etničke grupe
- Percepcija vlastite grupe (otvoreno pitanje)
- Pitanja u vezi sukoba (tko je sudjelovao u ratu, kako je započeo, tko je odgovoran, kako se gleda na rat i njegove posljedice, uzroci rata...)
- Percepcija homogenosti druge* etničke grupe s kojom je vlastita etnička grupa bila u sukobu
- Percepcija druge* etničke grupe (otvoreno pitanje)
- Skala socijalne distance
- Nade i želje za budućnost- osobne i za zemlju
- Strahovi i brige za budućnost- osobne i za zemlju
- Skala samopouzdanja
- Skala samopoštovanja
- Skala mogućnosti utjecanja na svijet
- Pitanja o kampu (koje su bile aktivnosti na kampu, koliko su bili zadovoljni s kampom, koliko misle da su kampovi utjecajni...)-*samo u verziji za polaznike kampa*
- Pitanja o kontaktu s pripadnicima druge* etničke grupe
- Pitanja o aktivnostima u koje je sudionik uključen

Za potrebe ovog diplomskog rada nije obrađen cijeli upitnik, već samo njegovi dijelovi.

* druga grupa je ona nacionalna grupa koju je sudionik ranije u upitniku naveo da je bila u sukobu s njegovom nacionalnom grupom

U ovom diplomskom radu od socijalno-demografskih podataka u obzir su uzeti spol, dob, pripadnost etničkoj grupi, koje vjere je sudionik, godine obrazovanja, zanimanje, je li sudionik polazio kampove ili ne. Ipak, od svih navedenih podataka rađeno je samo razlikovanje sudionika koji su bili na kampu i onih koji nisu bili na kampu, dok su ostali podaci uzeti samo kao deskripcija karakteristika sudionika koji su sudjelovali u istraživanju.

Mjera identifikacije s vlastitom etničkom grupom, sadržavala je 9 čestica Likertovog tipa koje su se kretale u rasponu od 1-7 (1 = izrazito se ne slažem, 7 = izrazito se slažem). Primjer čestica je slijedeći: «U svakodnevnom životu mi je jako važno to što sam pripadnik svoje etničke grupe». Iako je faktorskom strukturom dobiveno postojanje tri faktora, bilo je opravdano računati prosječnu vrijednost odgovora ispitanika na ovim česticama, budući da mjera identifikacije s grupom mjeri više stvari. Istraživanja govore kako se nacionalni identitet sastoji od nekoliko komponenata, kao što je dobiveno i u našem istraživanju. Prema Phinney (1990.) nacionalni identitet sastoji se od: identifikacije s određenom nacionalnom grupom, osjećaja pripadanja grupi, stavova prema vlastitoj nacionalnoj grupi (pozitivni i negativni), te uključenost u rad i život nacionalne grupe. Pouzdanost se izračunala Cronbachovim α indeksom i iznosi .69.

Mjera homogenosti vlastite etničke grupe sastojala se od 5 čestica također Likertovog tipa na skali od 1-7 (1= izrazito se ne slažem, 7= izrazito se slažem). Faktorskom analizom je utvrđeno kako se zaista mjeri jedan faktor, stoga je bilo opravdano računati aritmetičku sredinu odgovora ispitanika na ovim česticama kao mjeru homogenosti grupe. Primjer čestice za mjeru homogenosti vlastite etničke grupe je slijedeći: «Pripadnici moje etničke skupine općenito dijele ista vjerovanja i stavove o važnim stvarima u životu», a pouzdanost ove mjere je $\alpha = .76$.

Mjera homogenosti druge etničke grupe izražena je aritmetičkom sredinom četiri čestice također Likertovog tipa, na koje su sudionici odgovarali od 1 (što je značilo izrazito se ne slažem) do 7 (što je značilo izrazito se slažem). Cronbachov $\alpha = .77$. Faktorskom analizom utvrđeno je postojanje jednog faktora. Primjer čestice ove mjere: «Članovi druge grupe su općenito slični jedni drugima».

Što se tiče percepcije sukoba, sudionici su izražavali svoje mišljenje na raznim česticama, te je kako bi se odgovorilo na ovaj problem istraživanja, rađeno niz t-testova koji su nam odgovarali na pitanje razlikuju li se ove dvije grupe sudionika statistički značajno. Jedan od primjera čestica je: «Izrazito podržavam poziciju koju je moja skupina zauzela u ovom sukobu».

Mjera percepcije druge etničke grupe dobivena je računanjem aritmetičke sredine pet čestica Likertovog tipa (koje su se opet kretale na ljestvici od 1 do 7). Faktorskom analizom utvrđeno je postojanje jednog faktora, stoga je ovakvo računanje mjere percepcije druge etničke grupe (koju smo mi u našem istraživanju nazvali «Negativni stavovi prema drugoj grupi») bilo opravdano. Primjer čestice: «Ne sviđaju mi se ljudi iz druge grupe», a pouzdanost ove mjere je $\alpha = .77$.

Kako bismo odgovorili na posljednji dio problema našeg istraživanja i ispitali razliku u prihvaćanju druge grupe između dvije grupe sudionika, koristili smo skalu socijalne distance. To nije tipična Bogardusova skala, već su sudionici izražavali svoju spremnost na prihvaćanje pripadnika druge grupe i to u osam različitih situacija (na ljestvici od 1= nimalo spreman do 7= vrlo spreman). Računali smo osam t-testova (za svaku od navedenih situacija) kako bismo odgovorili na postavljeni problem.

3.2. Sudionici

Ovo istraživanje provedeno je na 370 sudionika iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine te Srbije i Crne Gore. Iz Hrvatske te Srbije i Crne Gore sudjelovalo je po 90 sudionika, a iz Bosne i Hercegovine 190 sudionika. Svi sudionici mogu se podijeliti na dvije velike skupine. Sudionici koji su pohađali kampove mira, te oni koji nisu pohađali kampove mira, ali su po svojim karakteristikama (spol, starost, SES, obrazovanje) jednaki polaznicima kampova. Do polaznika kampova se došlo preko različitih organizacija koje su organizirale kampove sa ciljem uspostavljanja boljih odnosa među pripadnicima različitih etničkih grupa, njihova boljeg razumijevanja i pomirenja. Do nepolaznika kampova se došlo preko osobnih poznanstava polaznika kampova.

Ukupno gledajući bilo je 69.2 % polaznika kampova i 30.8 % nepolaznika kampova. Prosječna starost sudionika bila je 20,76 godina, dok je raspon godina iznosio od 16-35 godina. Bilo je nešto više muških nego ženskih sudionika (50.8 % muških prema 49.2 % ženskih). Sudionici su prosječno završili 12.46 godina obrazovanja i uglavnom se radilo o studentima (43.2 % sudionika od cijelog uzorka). Što se tiče religije najviše je bilo osoba pravoslavne vjere (42.6%), zatim muslimanske vjere (27.0%), katoličke vjere (19.2%), te najmanje osoba koje su se deklarirale kao Kršćani (6.9%), ateisti (3.9%) ili ostalo (vrlo mali postotak, svega 0.3%). Rezultati su prikazani u tablici 1.

Tablica 1.- prikaz broja sudionika po različitim kategorijama prema državama i ukupno

		HRV	BIH	SICG	UKUPNO
UKUPNO SUDIONIKA		90	190	90	370
SPOL	Ž	41	95	46	182
	M	49	95	44	188
POLAZNICI KAMPA	Da	61	130	65	256
	Ne	29	60	25	114
PROSJEČNA DOB		18.3	20.01	24.79	20.76
GODINE OBRAZOVANJA		11.26	12.32	13.92	12.46
VJERA	Katolička	44	19	1	64
	Pravoslavna	22	64	56	142
	Muslimanska	1	89	0	90

Sudionici su dolazili iz različitih mjesta. Sudionici iz Hrvatske dolazili su iz Zagreba, Vrbovskog, Ravne Gore, Kupjaka, Mrkopalja, Lokvi, Opatije, Hreljina, Praputnjaka, Okučana, Gornjih Bogičevaca, Pakraca, Badljevine, Stare Gradiške, Bjelovara, Valpova,

Osijeka, Dalja, Vukovara, Borovog naselja, Privlake, Kneževa, Jagodnjaka, Petrovaca, Otoka i Belišća.

Sudionici iz Bosne i Hercegovine bili su iz Stolca, Sarajeva, Srebrenice, Ruda, Gornjeg Vakufa/Uskoplja, Trnovače, Budimlije te Voljevca.

Sudionici iz Srbije i Crne Gore dolazili su iz Novog Sada, Beograda, Sremske, Jagodine, Niša, Pančeva i Putinca.

U tablicama 2. i 3. prikazan je broj (i za neke kategorije postotak) sudionika koji jesu/nisu sudjelovali u kampovima mira. Iz prikazanih tablica može se vidjeti kako su polaznici i nepolaznici kampova bili relativno slični po prikazanim karakteristikama.

Tablica 2.- prikaz broja i postotka sudionika koji su bili polaznici kampa po različitim kategorijama prema državama i ukupno

	HRV	BiH	SICG	UKUPNO
UKUPNO SUDIONIKA	61	130	65	256
SPOL				
Ž	30 (49.2%)	67 (51.5%)	32 (49.2%)	129 (50.4%)
M	31 (50.8%)	63 (48.5%)	33 (50.8%)	127 (49.6%)
PROSJEČNA DOB	18.38	20.12	25.03	20.95
GODINE OBRAZOVANJA	11.36	12.46	14.05	12.58
VJERA				
Katolička	33 (54.1%)	15 (11.5%)	1 (1.5%)	49 (19.1%)
Pravoslavna	13 (21.3%)	41 (31.5%)	35 (53.8%)	89 (34.8%)
Muslimanska	1 (1.6%)	62 (47.7%)	0 (0%)	63 (24.6%)

Tablica 3.- prikaz broja i postotka sudionika koji nisu bili polaznici kampa po različitim kategorijama prema državama i ukupno

	HRV	BiH	SICG	UKUPNO
UKUPNO SUDIONIKA	29	60	25	114
SPOL				
Ž	11 (37.9%)	28 (46.7%)	14 (56%)	53 (46.5%)
M	18 (62.1%)	32 (53.3%)	11 (44%)	61 (53.5%)
PROSJEČNA DOB	18.14	19.78	24.16	20.32
GODINE OBRAZOVANJA	11	12.03	13.6	12.18
VJERA				
Katolička	11 (37.9%)	4 (6.7%)	0 (0%)	15 (13.2%)
Pravoslavna	9 (31%)	23 (38.3%)	21 (84%)	53 (46.5%)
Muslimanska	0 (0%)	27 (45%)	0 (0%)	27 (23.7%)

3.3. Postupak

Ovo istraživanje dio je šire studije koju vodi Steven Worchel sa Sveučilišta Hawaii, a odvija se korištenjem iste metodologije i instrumentarija na području bivše Jugoslavije (sukob Hrvata, Bošnjaka i Srba) te na Bliskom Istoku (sukob Palestinaca i Izraelaca) kako bi se provjerilo koliko se polaznici kampova razlikuju od nepolaznika na raznim karakteristikama. Autorica ovog diplomskog rada bila je zadužena za pronalaženje sudionika na području Hrvatske, njihovo ispitivanje te unošenje podataka svih sudionika iz ove regije.

Sudionici su u Hrvatskoj nađeni preko dvije organizacije: Seeds of Peace i Centar za mir-Osijek. Kamp koji su sudionici polazili se morao održavati u zadnjih pet godina, trajati najmanje pet dana te uključivati najmanje polaznike dvije etničke grupe koje su bile u sukobu. Sudionici koji nisu polazili kampove nađeni su uz pomoć polaznika kampova - to su bili njihovi prijatelji i poznanici.

Ispitivanje se u Hrvatskoj provodilo u lipnju i srpnju 2005. godine. Uglavnom je ispitivanje bilo u grupama (do pet sudionika istovremeno), a trajalo je oko 1 sat. Sudionici su dobili novčanu nagradu od 60 kn za ispunjavanje upitnika, koja je uvelike pomogla u motivaciji - kako za pristupanje istraživanju tako i popunjavanju upitnika. Sudionici koji nisu polazili kampove pronađeni su uz pomoć polaznika kampova i to tako što se polaznike zamolilo da dovedu nekog prijatelja ili poznanika koji im je bio sličan (istog spola, iste starosti, istog ili sličnog obrazovanja, iz istog mjesta, da je imao jednako prognaničko iskustvo kao i polaznik kampa, sličan SES, ista religija), a da nije bio polaznik kampova mira. Sudionici koji nisu bili polaznici kampova također su dobili novčanu nagradu za ispunjavanje upitnika.

Ispitivači su objasnili svrhu istraživanja, način ispunjavanja upitnika te eventualne nejasnoće na koje su sudionici nailazili prilikom ispunjavanja upitnika. Općenito su sudionici spremno ispunjavali upitnik, te nisu često nailazili na nejasnoće i nedoumice.

Svi sakupljeni podaci iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine te Srbije i Crne Gore upisani su u pripremljene kodne planove, a kvalitativni odgovori su sakupljeni, međutim nisu korišteni u ovom istraživanju.

4. REZULTATI I RASPRAVA

Prvi dio našeg problema istraživanja bio je ispitati razlikuju li se polaznici kampova od nepolaznika u identifikaciji s vlastitom etničkom grupom. Kako bismo odgovorili na ovo pitanje izračunali smo prosječnu vrijednost identifikacije s grupom (veća vrijednost, veća tj. snažnija identifikacija, na skali od 1 do 7) za obje grupe sudionika (polaznike i nepolaznike kampova). Dobiveni rezultati prikazani su u tablici 4. i u skladu su s našim očekivanjima da se nepolaznici kampova više identificiraju s vlastitom grupom nego polaznici.

Tablica 4.- Identifikacija s vlastitom grupom za polaznike i nepolaznike kampova mira

	N	M	SD
Polaznici kampova	253	4.81	0.83
Nepolaznici kampova	111	5.01	0.76

$t=2.894$; $p<0.01$

Kao što možemo vidjeti prosječna vrijednost identifikacije s grupom za polaznike kampova iznosi $M = 4.81$, a za nepolaznike $M = 5.01$ tj. nepolaznici kampova se u većoj mjeri identificiraju s vlastitom nacionalnom grupom.

Kako bismo ustanovili je li dobivena razlika statistički značajna proveli smo t-test, te ustanovili da se ove dvije grupe statistički značajno razlikuju u identifikaciji s vlastitom etničkom grupom uz rizik od 1 % ($t=2.894$, $p<0.01$).

Budući da veća identifikacija s grupom ukazuje i na veće pozitivno vrednovanje svoje, a negativno vrednovanje drugih grupa (ako nacionalnu vezanost proučavamo u kontekstu Guetzkovog razlikovanja koje je kasnije objašnjeno), ovi rezultati zapravo nam mogu govoriti da su polaznici kampova spremniji prihvatiti drugu grupu, tj. da ne vrednuju svoju grupu kao jedinu ispravnu i dobru. To je i bilo za očekivati, jer kontakti koji su polaznici kampova ostvarili s drugom grupom omogućili su im da pripadnike druge grupe gledaju kao pojedince, a ne isključivo kao članove druge grupe. To se vrlo dobro može usporediti s Tajfelovim definiranjem interindividualnog odnosno međugrupnog odnosa što se nalazi na istom kontinuumu. Kontaktom, međugrupni odnos se pomiče prema interindividualnom odnosu.

Prema Guetzkovom razlikovanju (Šiber, 1998. prema Čorkalo i Kamenov, 1998.) postoje pet oblika nacionalne vezanosti: isključiva nacionalna vezanost (izrazita svjesnost pripadanja

vlastitoj naciji uz omalovažavanje drugih nacija), istaknuta nacionalna vezanost (određeni stupanj nacionalne idealizacije te patriotizam, ali i prihvaćanje drugih nacija), višestruka nacionalna vezanost (ili internacionalizam što podrazumijeva pripadnost vlastitoj naciji, ali se teži nacionalnoj suradnji i sporazumijevanju), kozmopolitizam (ne uključuje osjećaj pripadnosti naciji, nego se javlja osjećaj vezanosti za općeljudsku zajednicu i težnja da se prevladaju uski nacionalni interesi) te anacionalizam (podrazumijeva individualizam, potpuno odsustvo vezanosti za naciju, pri čemu se nacionalni osjećaji smatraju štetnima i nepotrebnima). Prema ovoj teoriji, očekivali smo da će polaznici kampova mira više naginjati prema višestrukoj nacionalnoj vezanosti, dok će nepolaznici, više naginjati prema istaknutoj ili čak isključivoj nacionalnoj vezanosti. Iako ne možemo točno odgovoriti koju vrstu nacionalne vezanosti ove dvije grupe sudionika preferiraju, naši rezultati idu u tom smjeru, budući da polaznici kampova imaju manju identifikaciju s vlastitom grupom od nepolaznika kampova.

Razmatranje identifikacije je vrlo važno kako bismo predvidjeli odnose s drugom grupom. Dion (1973.) navodi kako do eskalacije negativnih percepcija druge grupe jednim dijelom dolazi zbog konflikta, koji grupe čini još više kohezivnima i dovodi do toga da članovi grupe razviju još snažniji socijalni identitet (prema Stangor, 2004.). Jačanje socijalnog identiteta često je praćeno razvijanjem još hostilnijih grupnih normi koje podržavaju izražavanje sve negativnijih stavova prema drugoj grupi. Stoga je bilo važno provjeriti koliko je snažna identifikacija s vlastitom grupom kod naših sudionika.

Iako razlike koje su dobivene u ovom istraživanju nisu velike, i zato ne možemo točno reći koliko je ova teorija potvrđena, one su ipak statistički značajne (uz rizik od 1%) što ukazuje na razlike u nacionalnom identitetu između ove dvije grupe sudionika. Ipak, ne možemo tvrditi kako su kampovi mira bili ti koji su promijenili identifikaciju s nacionalnom grupom zbog velikog nedostatka istraživanja. Važno je razmotriti samoselekciju sudionika. Polaznici kampova već su od ranije (dakle prije boravka na kampu) mogli drugačije promatrati svoju grupu i osjećati slabiju povezanost s vlastitom grupom nego sudionici koji nisu pohađali kampove mira. Možda je razlika među sudionicima u identifikaciji s vlastitom grupom bila ključni faktor za sudjelovanje na kampu mira. Samim time možda su i bili spremniji na kontakt s pripadnicima druge grupe, stoga ne možemo sa sigurnošću tvrditi kako su (jedino) kampovi mira bili ti koji su doveli do razlikovanja između ove dvije skupine sudionika.

Drugi dio problema bio je provjeriti razlikuju li se polaznici kampova od nepolaznika u percepciji homogenosti vlastite etničke grupe. Iako ovdje nismo očekivali veliku razliku, smatrali smo da će polaznici kampova percipirati vlastitu grupu kao manje homogenu nego nepolaznici kampova. Prvi razlog je zato što je samo iskustvo sudjelovanja u kampovima mira pružilo mogućnost upoznavanja različitih ljudi (iz tuđe, ali i iz vlastite grupe) te su time mogli vidjeti koliko su im mišljenja, stavovi, ponašanja različita. Dakle, upoznavanjem različitosti očekivali smo kako će sudionici postati svjesniji individualnosti pripadnika grupe i uvidjeti da je svaki pripadnik pojedinac za sebe, koji s drugim pripadnikom vlastite grupe ne mora imati ništa zajedničko osim samog članstva u grupi.

Osim toga, upoznavanjem različitih ljudi, upoznajemo i drugačija mišljenja, stavove, drugačija gledanja na svijet i stvari koje nas okružuju. Postajemo iskusniji i zreliji, jer smo bogatiji za nova mišljenja. Više kontakta, znači više različitih ljudi, znači više različitosti što dovodi do uvida da pripadnici neke grupe i nisu toliko slični kako se to čini na prvi pogled. Sve navedeno razlozi su zašto mislimo da su polaznici kampova, obogaćeni iskustvom upoznavanja novih ljudi i kultura, svjesniji različitosti i u vlastitoj grupi tj. manje percipiraju vlastitu grupu homogenom. Rezultati koje smo dobili prikazani su u tablici 5.

Tablica 5.- Usporedba polaznika i nepolaznika kampova mira u percepciji homogenosti vlastite grupe

	N	M	SD
Polaznici kampova	253	3.44	1.15
Nepolaznici kampova	113	3.57	1.13

t= -1.01; p>0.01

Razlika među grupama nije se pokazala značajna (t= - 1.01, p>0.01). Ovi rezultati nisu potvrdili našu početnu hipotezu o postojanju razlike u percepciji homogenosti vlastite grupe među grupama. Zanimljivo je vidjeti da i polaznici i nepolaznici kampova percipiraju vlastitu grupu kao ne jako homogenu (skala se kretala između 1 i 7), budući da su prosječne vrijednosti na ovoj ljestvici 3.44 odnosno 3.57. To znači da su sudionici uglavnom birali odgovore koji su se kretali u smjeru manje homogenosti grupe ili neutralne odgovore, što upućuje na to da sudionici pripadnike svoje nacionalne grupe ne vide toliko sličnima. Jedan od razloga zašto je moglo doći do ovakvih rezultata je sigurno uzorak, koji je specifičan i ne odražava pravu sliku populacije. Ovdje se većinom radilo o srednjoškolcima ili studentima koji se i inače u mnogočemu razlikuju od ostaka njihove nacionalne grupe. Vjerojatno je sama svjesnost o tim razlikama bila dovoljna da sudionici grupu vide kao više heterogenu.

Isto tako, u svom dosadašnjem životu, sudionici su imali prilike upoznati različite pripadnike vlastite grupe, stoga je to dosadašnje znanje moglo biti dovoljno kako bi točno procijenili svoju grupu. Samo sudjelovanje u kampovima omogućilo je upoznavanje još pripadnika vlastite grupe, međutim to očito nije promijenilo mišljenja polaznika kampova o homogenosti grupe. Slika koju su stekli o vlastitoj grupi vjerojatno je već toliko jaka i učvršćena da ju iskustvo sedmodnevnog sudjelovanja na kampu mira vjerojatno ne može tako lako promijeniti. Vjerojatno je to razlog zašto su polaznici i nepolaznici imali tako sličnu sliku o vlastitoj etničkoj grupi i zašto se nije pokazala statistički značajna razlika između ove dvije grupe.

Treći dio problema istraživanja bio je provjeriti razliku u percepciji homogenosti druge nacionalne grupe između polaznika i nepolaznika kampova. Rezultati koje smo dobili potvrđuju našu početnu hipotezu, a prikazani su u tablici 6.

Tablica 6.- Usporedba polaznika i nepolaznika kampova mira u percepciji homogenosti druge grupe

	N	M	SD
Polaznici kampova	249	3.884	1.214
Nepolaznici kampova	112	4.371	1.111

$t=-3.617; p<0.01$

Kao što se iz tablice može vidjeti polaznici kampova percipiraju drugu grupu manje homogenom nego nepolaznici kampova (manji broj označava manju homogenost). Provjerili smo značajnost razlike na ovoj mjeri za dvije skupine sudionika i potvrdili statistički značajnu razliku ($t=- 3.617, p<0.01$). Ovaj rezultat je i bio za očekivati, budući da su polaznici kampova mira imali više kontakta i iskustva s pripadnicima druge etničke grupe, upoznali su ih na jedan osobniji način i time vidjeli da su pripadnici grupe različiti. U svim pokušajima smanjivanja predrasuda prema drugima, autori navode kako je potrebno smanjiti percepciju homogenosti druge grupe te je na taj način lakše pripadnike vidjeti kao pojedince. Stangor (2004.) navodi kako kada ljudi upoznaju pripadnike druge grupe kao pojedince, tada će vidjeti da postoji velika količina varijabiliteta među članovima grupe te da globalni i uopćeni grupni stereotipi zapravo nisu toliko informativni i točni. Ukratko, individualizacija ima tendenciju smanjivanja percepcije grupne homogenosti, a time se odnos prema članovima druge grupe pomiče od međugrupnog prema interindividualnom ponašanju.

Razlog zašto i nepolaznici kampova nisu vidjeli drugu grupu kao jako homogenu (već se njihov rezultat kretao oko neutralne točke) može se naći u činjenici da su i nepolaznici kampova mogli imati raznolike kontakte s ljudima iz druge grupe (budući da većina sudionika živi u mjestima gdje je miješano stanovništvo, te nije rijetkost da u vlastitoj obitelji postoji član koji nije iste etničke pripadnosti kao sudionik). Ipak, svi sudionici nisu imali to iskustvo, stoga je sudjelovanje na kampovima mira omogućilo bolje upoznavanje pripadnika druge grupe i moglo dovesti do značajne razlike ove dvije grupe sudionika.

Razlozi koji su navedeni u percepciji homogenosti vlastite etničke grupe, a koji se odnose na bolje upoznavanje pripadnika druge etničke grupe, i time na više interindividualni nego međugrupni odnos, mogu se prenijeti i na percepciju homogenosti druge etničke grupe, stoga ovdje neće ponovno biti navedeni.

Četvrti dio problema našeg istraživanja bio je provjeriti postoji li razlika u percepciji sukoba između polaznika i nepolaznika kampova. U tablici 7. prikazani su navedeni uzroci rata, te aritmetičke sredine za polaznike i nepolaznike kampova. Veći broj znači da je taj uzrok više pridonio ratu (raspon je bio između 1 i 4 pri čemu je 1 značilo da taj uzrok nije nimalo doprinio ratu, a 4 da je izrazito doprinio).

Tablica 7.- Percepcija uzroka sukoba za polaznike i nepolaznike kampova te statistička značajnost razlike

UZROK	POLAZNICI KAMPOVA		NEPOLAZNICI KAMPOVA		T	p
	M	SD	M	SD		
Religija	2.98	0.869	2.97	0.954	0.102	0.92
Zemljište (posjed)	3.38	0.746	3.43	0.730	-0.657	0.51
Osobine ljudi	2.59	1.004	2.60	0.902	-0.067	0.95
Povijest	2.96	0.900	2.86	0.940	0.937	0.35
Manjak komunikacije	2.68	1.132	2.40	1.064	2.271	0.02
Vođe	3.66	0.638	3.56	0.767	1.384	0.17
Ekonomija	2.47	0.950	2.37	0.943	0.942	0.35
Strane zemlje	2.82	1.010	2.99	0.977	-1.505	0.13
Mediji (TV, radio, novine)	2.95	1.011	2.73	0.980	1.950	0.05
Obrazovanje, nastavnici	2.09	0.965	1.83	0.844	2.431	0.02

Kao što se i iz tablice može vidjeti, razlike između polaznika i nepolaznika kampova su vrlo male. Kada bismo rangirali uzroke sukoba kod polaznika kampova taj poredak bi bio: vođe, zemljište, religija, povijest, mediji, strane zemlje, manjak komunikacije, osobine ljudi, ekonomija, obrazovanje (počevši od onoga koji je najviše pridonio). Kod nepolaznika kampova taj redoslijed je gotovo identičan: vođe, zemljište, strane zemlje, religija, povijest, mediji, osobine ljudi, manjak komunikacije, ekonomija, obrazovanje. Jedino u čemu se ove dvije grupe sudionika razlikuju je davanje značenja stranim zemljama (kod nepolaznika kampova nalazi se na trećem mjestu, a kod polaznika tek na šestom mjestu). T-testom smo provjerili razlikuju li se ove dvije grupe sudionika statistički značajno po percepciji uzroka rata. Jedini uzroci koji su se pokazali značajnim su manjak komunikacije ($t=2.271$, $p<0.05$) i obrazovanje ($t=2.431$, $p<0.05$), pri čemu su polaznici kampova i jednom i drugom uzroku davali veću težinu. To možemo objasniti time što su polaznici na kampovima razmatrali sukob i njegove uzroke s više gledišta, što je vjerojatno dovelo do kompleksnijeg gledanja na sukob.

Dobru ilustraciju koliko su polaznici i nepolaznici kampova na mjeri uzroka rata slični je i rang korelacija koja iznosi 0.915 i statistički je značajna uz rizik od 1%.

Što se tiče nekih pitanja vezanih za sukob (npr. koliko je sukob bio nasilan, koliko se podržava strana koju je vlastita nacionalna grupa zauzela u sukobu itd.) polaznici i nepolaznici kampova se statistički značajno razlikuju na dvije varijable- «Moja etnička grupa je propatila više nego druga skupina u ovom sukobu» ($t=2.768$, $p<0.01$) i «Izrazito podržavam poziciju koju je moja skupina zauzela u ovom sukobu» ($t=-2.296$, $p<0.05$) i to tako što nepolaznici kampova smatraju da je njihova etnička grupa propatila više i snažnije podržavaju poziciju koja je njegova/njezina etnička grupa zauzela u sukobu. Kao što sam već prije navela, razlog ovom razlikovanju može biti bolje upoznavanje pripadnika druge grupe (a time i njihovih patnji, posljedica koje je sukob na njih ostavio, njihove strane viđenja sukoba) te samim time bolje kompariranje iskustava vlastite grupe tijekom sukoba s iskustvima druge grupe s kojom su bili u sukobu.

Peti dio problema koji je naveden i na kojeg smo pokušali odgovoriti jest postoji li razlika između ove dvije grupe sudionika u percepciji druge grupe. To se zapravo ispitivalo tako što smo pokušali utvrditi negativne stavove sudionika prema drugoj grupi, a tu mjeru nazvali smo “Negativni stavovi prema drugoj grupi”. Utvrdili smo aritmetičke sredine za svaku grupu sudionika (prije je faktorskom analizom utvrđeno postojanje jednog faktora) te dobili rezultate prikazane u tablici 8.

Tablica 8.- Prikaz negativnih stavova prema drugoj grupi za polaznike i nepolaznike kampova

	N	M	SD
Polaznici kampova	250	2.921	1.167
Nepolaznici kampova	112	3.388	1.054

$t=-3.620$; $p<0.01$

Kao što se iz tablice može vidjeti polaznici kampova imaju manje izražene negativne stavove prema drugoj nacionalnoj grupi nego nepolaznici kampova (manji broj znači i manje negativnih stavova). Interesantno je vidjeti kako obje skupine sudionika izražavaju stavove prema drugoj grupi koji se nalaze od neutralne točke prema pozitivnom dijelu, budući da se raspon odgovora koji je sudionik mogao dati kretao od 1-7 (pri čemu je 1 značio najpozitivniji stav, a 7 najnegativniji stav). Ipak kako bismo provjerili značajnost razlike između ove dvije grupe na mjeri negativnih stavova prema drugoj grupi napravili smo t-test. T-test ukazuje na statistički značajnu razliku između ove dvije grupe na mjeri negativnih stavova prema drugoj grupi ($t=- 3.620$, $p<0.01$).

Rezultati koje smo dobili ukazuju na to da su kampovi mira zaista mogli imati učinak na njihove polaznike te smanjiti negativne stavove, mišljenja i osjećaje prema drugoj grupi. Kao što smo na početku ovog rada spomenuli hipoteza kontakta govori da što je više kontakta to je manje predrasuda i negativnih stavova prema drugoj grupi. Možemo reći da smo potvrdili ovu hipotezu i odgovorili na postavljeni problem.

Ono što je pozitivno, a što se da zaključiti iz ovih rezultata, je činjenica da i nepolaznici kampova imaju neutralan (odnosno ne negativan) stav prema drugoj grupi.

Bez obzira na sukob, pripadnici jedne grupe nemaju toliko loše mišljenje o pripadnicima druge grupe, što ukazuje na veću toleranciju i mogućnost mirnog suživota u budućnosti.

Šesti i posljednji dio problema istraživanja bio je provjeriti postoji li razlika u prihvaćanju pripadnika druge grupe između polaznika i nepolaznika kampova mira, odnosno utvrđivanje veličine socijalne distance. U tablici 9. prikazani su dobiveni rezultati.

Tablica 9.- Usporedba polaznika i nepolaznika kampova mira u prihvaćanju pripadnika druge grupe

Koliko ste spremni...	Polaznici kampova		Nepolaznici kampova		T	p
	M	SD	M	SD		
Živjeti s njima u istom gradu?	5.96	1.299	5.59	1.316	2.564	0.01
Studirati s njima u istoj ustanovi?	6.13	1.229	5.80	1.161	2.406	0.02
Živjeti s njima u istoj ulici?	6.07	1.186	5.71	1.281	2.600	0.01
Sudjelovati u njihovim društvenim događanjima?	5.22	1.673	4.47	1.796	3.890	0.01
Posjetiti ih u njihovu domu?	5.50	1.585	4.59	1.857	4.856	0.01
Primiti ih u svoju kuću?	5.61	1.489	4.61	1.930	5.374	0.01
Živjeti s njima u istoj kući?	4.80	1.971	3.83	2.004	4.325	0.01
Imati s njima osobne odnose?	5.05	1.956	4.48	2.010	2.557	0.01

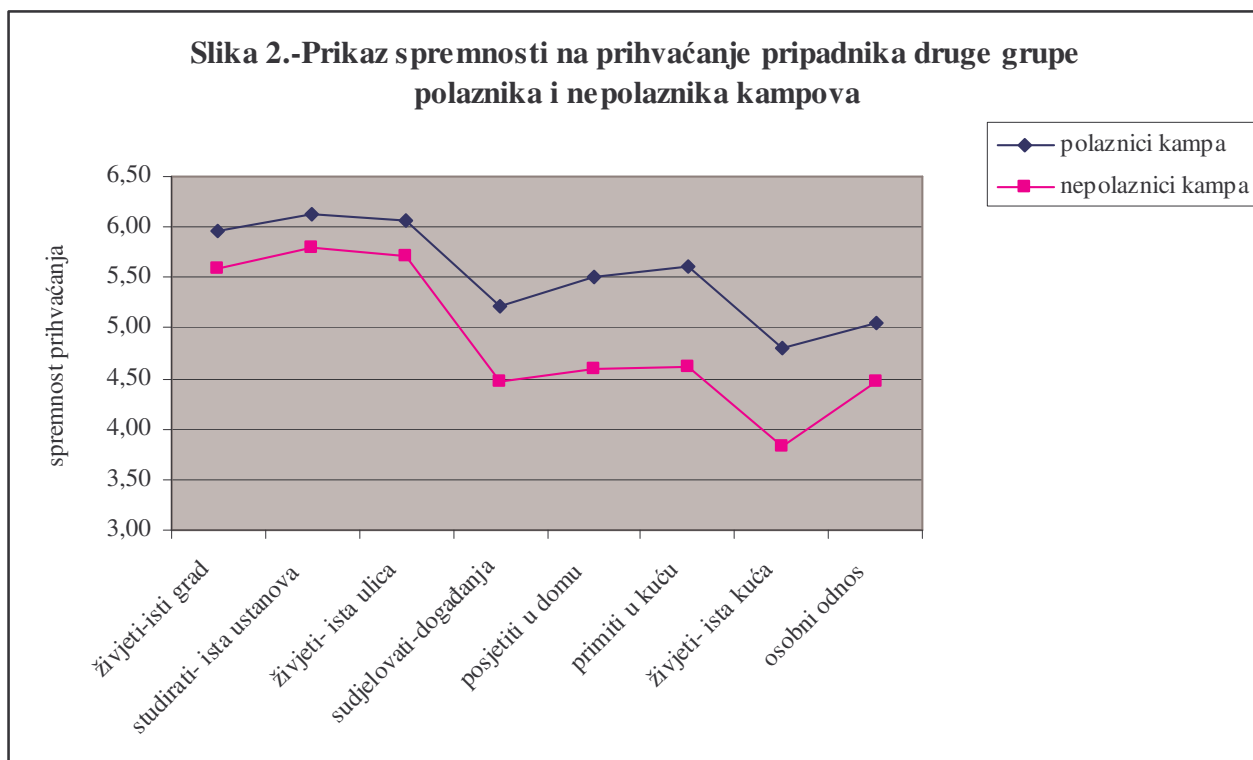
Kao što je i iz tablice vidljivo, polaznici i nepolaznici kampova razlikuju se statistički značajno na svim predloženim česticama. Polaznici kampova bi više prihvatili pripadnike druge grupe u svim predloženim situacijama od nepolaznika kampova (1 je značilo da nisu nimalo spremni prihvatiti pripadnike druge grupe, a 7 da su vrlo spremni prihvatiti pripadnike druge grupe). Gledajući općenito, odgovori polaznika kampova kretali su se između «donekle spreman» i «spreman» prihvatiti članove druge grupe, a odgovori nepolaznika su bili između neutralnih odgovora i «donekle spreman». Iako su polaznici u svim ponuđenim situacijama spremniji prihvatiti pripadnike druge grupe, niti nepolaznici kampova nemaju odgovore koji sugeriraju apsolutno neprihvatanje pripadnike druge grupe.

Ova mjera bila je važna za ispitati, budući da najviše ukazuje na direktno ponašanje sudionika, za razliku od ostalih ispitanih mjera koje ne mjere spremnost na ponašanje, već stavove, identifikaciju, percepciju druge grupe (pomoću tih mjera tek na indirektan način možemo zaključiti o ponašanju pripadnika jedne grupe prema pripadnicima druge grupe). Upravo zbog ovog razloga, ova mjera najbolje odražava iskazanu spremnost na prihvaćanje pripadnika druge grupe, neovisno o mišljenju ili stavovima prema tim pojedincima (koje naravno za bolje prihvaćanje također mora biti promijenjeno). Promatrajući dobivene

rezultate na ovoj mjeri možemo reći da su kampovi mira (vjerojatno) djelovali na polaznike kampova, te ispunili svoju glavnu «misiju»- ostvarili bolje međusobno prihvaćanje. Na ovu mjeru možemo gledati i kao na mjeru međunacionalne tolerancije, odnosno spremnost različitih nacija da razviju duh multikulturalnosti, suradnje i mirnog suživota.

Rezultati se dobro mogu vidjeti i na slici 2. Lako možemo vidjeti kako i polaznici i nepolaznici kampova najveću spremnost prihvaćanja pripadnika druge grupe imaju u situaciji življenja u istom gradu, istoj ulici i studiranja u istoj ustanovi. Najmanje su skloni prihvatiti pripadnike druge grupe u situaciji življenja u istoj kući. Zanimljivo je da su i polaznici i nepolaznici kampova izabrali upravo ovu situaciju življenja u istoj kući kao situaciju koju su najmanje spremni prihvatiti, budući da postoji i kategorija ostvarivanja osobnog odnosa koju smo smatrali da će sudionici najmanje biti spremni prihvatiti. Vjerojatno su sudionici procijenili situaciju življenja u istoj kući kao prisniji odnos nego ostvarivanje osobnog odnosa. Možda je razlog tome bio sudionikova percepcija kategorije ostvarivanja osobnog odnosa. Sudionici su možda ovu kategoriju objašnjavali kao ostvarivanje kontakta i prijateljskog odnosa, a ne ostvarivanje bliske intimne veze.

Isto tako, zanimljivo je vidjeti kako su polaznici i nepolaznici kampova vrlo konzistentni u svojim odgovorima, budući da se njihove linije doslovno prate. Očito obje grupe sudionika imaju istu percepciju zadanih kategorija i procjenjuju ih kao jednako bliskim.

Iako smo očekivali da će se polaznici i nepolaznici kampova razlikovati u socijalnoj distanci prema drugoj grupi (a te rezultate smo i dobili), očekivali smo općenito veću socijalnu distancu (pogotovo kod nepolaznika kampova). Čorkalo i Kamenov (2003.) navode kako nakon rata dolazi do povećavanja socijalne distance i to ne samo prema grupama s kojima je vlastita grupa bila u sukobu, nego općenito prema svim vanjskim grupama. Do toga dolazi jer je to jedan način obrambenog mehanizma za održavanje unutargrupne lojalnosti, mobiliziranja unutargrupne homogenosti i povećanje razlike između «nas» i «njih». Ipak, autorice su u svom radu dobile rezultate koji ukazuju na najmanju socijalnu distancu studenata (za razliku od đaka i zaposlenih) stoga bi to mogao biti razlog zašto se u našem istraživanju socijalna distanca nije pokazala nešto veća.

Ova skala je modificirana skala socijalne distance koju je prvi razvio Bogardus. Bogardusova skala je vrsta skale za ispitivanje socijalne distance- stupnja bliskosti u socijalnim odnosima koji neka osoba prihvaća s pripadnicima raznih socijalnih skupina. Američki sociolog E. S. Bogardus konstruirao je skalu za mjerenje i kompariranje stavova prema rasnim ili etničkim skupinama, ali se uz odgovarajuće modifikacije može primijeniti za ispitivanje socijalne distance prema bilo kojoj skupini osoba (Petz, 1992.). Tako Čilić (1997.) navodi kako se socijalna distanca mjerila među skupinama različitih profesija, prema nacionalnim i religijskim grupama, prema političkim, ekonomskim, rasnim skupinama i političkim

strankama. Nizak rezultat na skali socijalne distance govori o visokom stupnju prihvaćanja bliskosti sa članovima grupe prema kojoj se ispituje socijalna distanca. Le Vinne i Campbel (1973., prema Čilić, 1997.) navode kako socijalna distanca koji neka grupa ima prema drugoj grupi, predstavlja jedan od prediktora ponašanja prema toj vanjskoj grupi. Upravo zato je navedeno kako ova mjera najviše ukazuje na direktno ponašanje sudionika prema drugoj grupi.

Kao što sam rekla, u našem istraživanju koristila se modificirana Bogardusova skala, budući da su promijenjene čestice na kojima su sudionici vrednovali stupanj prihvaćanja. Isto tako, sudionici nisu označavali najveći stupanj bliskosti koju bi imali prema pripadnicima druge grupe, već je skala koncipirana kao osam čestica Likertovog tipa, te sudionik na svaku treba dati odgovor. Bez obzira na ove modifikacije, logika je ista, stoga je ta skala u ovom istraživanju nazvana skalom socijalne distance.

4.1. Neki nedostaci istraživanja i preporuke za buduća istraživanja

Jedan od najvećih nedostataka ovog istraživanja jest sam izbor sudionika istraživanja. Kao što sam već navela, sudionici našeg istraživanja bili su polaznici kampova mira i njihovi prijatelji/poznanici koji su po nekim karakteristikama bili slični njima, ali nisu bili polaznici kampova. Mi nismo provjeravali karakteristike sudionika prije nego što su bili na kampovima mira, stoga su se mogli već od ranije razlikovati od nepolaznika kampova. Polaznici kampova su se sami javljali za sudjelovanje ili su bili predloženi od strane profesora, stoga su se možda već tada razlikovali od nepolaznika kampova. Možda su baš neke karakteristike tih pojedinaca ili neki njihovi stavovi mogli utjecati na bolje prihvaćanje pripadnika druge grupe ili na samo uključivanje u kampove mira. To je uvelike moglo utjecati na naše rezultate, budući da nismo imali mogućnost provedbe eksperimentalnog nacrtu u kojem bi se sudionici po slučaju raspoređivali u jednu i drugu grupu, koje bismo pratili i prije polaska na kamp, stoga ne možemo tvrditi kako je isključivo boravak na kampu presudan za razlikovanje ove dvije skupine sudionika. Sama percepcija i prihvaćanje druge grupe prije odlaska na kamp nije se ispitala, tako da ne možemo zaključivati kako su razlike na raznim mjerama uvjetovane samo boravkom na kampu.

Kako bismo razriješili ovo pitanje i mogli tvrditi da su kampovi mira ti koji su zaslužni za promjene kod sudionika, trebali bismo provesti longitudinalno istraživanje sa dvije skupine

sudionika koji su izabrani i raspoređeni u grupe metodom slučaja. Tada bismo bili sigurniji, kako je razlikovanje sudionika, nakon boravka jedne grupe na kampu, uvjetovano baš tim iskustvom.

Isto tako, do nepolaznika kampova se došlo preko polaznika kampova. To je važno napomenuti, budući da se u literaturi spominje i proširena hipoteza kontakta. Stangor (2004.) navodi kako je ideja proširene hipoteze kontakta da će pojedinci koji imaju prijatelje koji su prijatelji s pripadnicima druge grupe imati pozitivniji stav prema drugoj grupi, čak i ako nemaju izravan kontakt s pripadnicima druge grupe. Ovo je važno napomenuti, jer je moglo utjecati i na naše nepolaznike kampova. Time bi se mogla objasniti mala razlika (ili nepostojanje razlike) među polaznicima i nepolaznicima kampova na nekim mjerama koje smo iznijeli u ovom istraživanju. Ovo djelovanje je, dakle, moglo smanjiti razlike između dviju grupa, no kako su se razlike sustavno pokazivale, one ipak pokazuju na moguće djelovanje iskustva u kampovima.

Uz to, nepolaznici kampova mogli su imati kontakte s pripadnicima druge grupe u životu, neovisno o kampovima mira, budući da većina sudionika živi u mjestima gdje je društvo multinacionalno. Taj kontakt je jednako tako mogao doprinijeti boljem prihvaćanju duge grupe i može predstavljati još jedan razlog zašto je razlikovanje grupa negdje bilo malo (ili nije bilo razlikovanja).

Međutim treba navesti i neke dobre strane istraživanja. Istraživanje je jedno među rijetkima koje je provjerilo koliko kamp mira (kao jedan način smanjivanja nacionalnih predrasuda i stereotipa prema drugoj nacionalnoj grupi i kao jedan od načina uspostavljanja prihvaćanja druge grupe) može utjecati na svoje polaznike. Vođeni našim rezultatima, skloni smo zaključiti da je kamp mira vjerojatno djelovao na naše polaznike, stoga bi se ovakvi programi trebali održavati gdje god je to potrebno. U ovom istraživanju provjerili smo koliko je kamp učinkovit za smanjivanje međunacionalnih predrasuda, te bi trebalo u budućim istraživanjima provjeriti koliko bi slični kampovi (čija bi teoretska podloga bila identična) imali utjecaj na smanjivanje međurasnih, međupolitičkih ili drugih razlika.

Istraživanje je vrijedno i zbog toga jer je zahvatilo sudionike iz svih država koje su bile uključene u sukob koji se odigravao na našem području, premda ta usporedba nije bila predmetom ovoga rada.

Na kraju možemo reći da je ovo istraživanje imalo smisla, ako se pomoću njega ukaže na vrijednost kampova mira i otvori mogućnost njihova provođenja u svim dijelovima svijeta koji su zahvaćeni sudbinom rata baš kao što je bilo i područje na kojem živimo. To bi sigurno pridonijelo boljem međusobnom prihvaćanju, toleranciji i omogućilo miran život u

multikulturalom, multinacionalnom i multireligijskom društvu koje je u današnje vrijeme sve češće.

5. ZAKLJUČAK

Ovim istraživanjem pokušali smo odgovoriti na postavljeni problem istraživanja i provjeriti koliko se polaznici kampova mira razlikuju od nepolaznika po raznim karakteristikama. Istraživanje je provedeno na 370 sudionika iz tri države Hrvatske, Bosne i Hercegovine te Srbije i Crne gore. Dobiveni su slijedeći rezultati:

1. Utvrđeno je da postoji statistički značajna razlika u identifikaciji s vlastitom nacionalnom grupom između polaznika i nepolaznika kampova pri čemu se nepolaznici kampova više identificiraju s vlastitom grupom.
2. Utvrđeno je da se polaznici i nepolaznici kampova ne razlikuju statistički značajno u percepciji homogenosti vlastite etničke grupe.
3. Utvrđeno je da se polaznici i nepolaznici kampova statistički značajno razlikuju u percepciji homogenosti druge grupe i to u tom smjeru da polaznici kampova drugu grupu vide više heterogenom nego nepolaznici kampova.
4. Utvrđeno je da ne postoji statistički značajna razlika između polaznika i nepolaznika kampova na percepciji uzroka sukoba, osim na uzrocima manjka komunikacije i obrazovanja gdje polaznici kampova ovim uzrocima pripisuju veće značenje. Što se tiče pitanja vezanih uz sukob, polaznici i nepolaznici se statistički značajno razlikuju na dvije varijable: «Moja etnička grupa je propatila više nego druga skupina u ovom sukobu» i «Izrazito podržavam poziciju koju je moja skupina zauzela u ovom sukobu». Na obje varijable nepolaznici kampova izražavaju veće slaganje.
5. Utvrđeno je statistički značajno veće postojanje negativnih stavova prema drugoj grupi za nepolaznike kampova.
6. Utvrđeno je da su polaznici kampova statistički značajno spremniji prihvatiti pripadnike druge grupe (u raznim navedenim situacijama) nego nepolaznici kampova.

Ono što se općenito može zaključiti iz rezultata ovog istraživanja jest to da su kampovi mira vjerojatno imali utjecaj na njihove polaznike u smislu upoznavanja pripadnika druge grupe, njihovog boljeg prihvaćanja, te smanjenja predrasuda i negativnih stavova o drugoj grupi. Rezultati ovog istraživanja upućuju da su kampovi mira zaista dobar način smanjivanja međuetničkih predrasuda i način za bolje razumijevanje i prihvaćanje pripadnika druge grupe. Kako bi se ovi rezultati mogli generalizirati i dokazati neupitna korisnost kampova mira, trebalo bi se ponoviti ovakvo istraživanje uz kontrolu nekih faktora. Pri tome najviše mislim na veliki nedostatak ovog istraživanja koji je ranije naveden, tj. nedostatak rezultata koji bi upućivali na ispitivane mjere prije odlaska sudionika na kamp. Kada bi se taj faktor kontrolirao tj. kada bismo bili u mogućnosti provesti longitudinalno istraživanje, bili bismo sigurniji u utjecaj kampova mira.

Ipak, samo pokušaj smanjivanja predrasuda i ostvarivanja suradnje među pripadnicima različitih, prije sukobljenih etničkih grupa, je vrijedan i koristan. Ovo istraživanje pokušalo je utvrditi koliko se polaznici kampova razlikuju od sudionika koji nisu imali to iskustvo. Upravo u tome leži vrijednost ovog istraživanja, jer pruža osnovu za bolje razumijevanje i utvrđivanje koristi kampova mira (i ostalih metoda prevladavanja etničkog sukoba). Ukoliko se dokaže neupitna vrijednost i korisnost kampova mira, možda bi postojao način provođenja ovakvih programa na širem području gdje bi bilo zahvaćeno više ljudi, a to je u današnje vrijeme ratova i sukoba sigurno potrebno.

6. LITERATURA

- Ajduković, D. (2003.). *Socijalna rekonstrukcija zajednice*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
- Aronson, E., Wilson, T. D., Akert, R. M. (2005.). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate
- Brown, R. And Gaertner, S. (2001.). *Blackwell Handbook of Social Psychology: Intergroup Processes*. Malden: Blackwell Publishers Ltd.
- Calhoun, J. F. And Acocella J. R. (1990.). *Psychology of Adjustment and Human relationships*. New York: McGraw- Hill Inc.
- Cross, S. And Rosenthal, R. (1999.). *Three Models of Conflict Resolution: Effects on Intergroup Expectations and Attitudes*. *Journal of Social Issues*, Vol. 55, No. 3.
- Čilić, L. (1997.). *etnička distanca Hrvata i Muslimana u Lašvanskoj dolini poslije rata*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Čorkalo, D. I Kamenov, Ž. (2003.). *National identity and social distance: Does intergroup loyalty lead to outgroup hostility?* *Review of Psychology*, Vol. 10, No. 2, 85-94
- Čorkalo, D. I Kamenov, Ž. (1998.). *Nacionalni identitet i međunacionalna tolerancija*. Ljetna psihologijska škola studenata i nastavnika Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Forbes, H. D. (2003.). *Ethnic Conflict and the Contact Hypothesis. The Psychology of Ethnic and Cultural Conflict*.
- Hewstone, M. And Stroebe, W. (2001.). *Socijalna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Huić, A. (2004.). *Nacionalni i europski identitet građana Zagreba i Novog Sada*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

- Kelman, H. C. (1997.). Group Processes in the Resolution of International Conflicts- Experiences from the Israeli- Palestinian Case. *American Psychologist*, Vol. 52, No. 3, 212-220
- Kelman, H. C. (2006.). Interests, Relationships, Identities: Three Central Issues for Individuals and Groups in Negotiating Their Social Environment, 57, 1-26
- Kosanović, D. (2003.). Nacionalni identitet i socijalna distanca studenata hrvatske, bošnjačke i srpske nacionalnosti. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu
- Pennington, D. C. (2001.). Osnove socijalne psihologije. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Pettigrew, T. F. (1998.). Intergroup Contact Theory. *Annual Review of Psychology*, 49, 65-85
- Pettigrew, T. F. And Tropp, L. R. A Meta-Analytic Test and Reformulation of Intergroup Contact Theory.
- Petz, B. (1992.). Psihologijski rječnik. Zagreb: Prosvjeta.
- Phinney, J. S. (1990.). Ethnic Identity in Adolescents and Adults: Review of Research. *Psychological Bulletin*, Vol. 108, No. 3, 499-514
- Sherif, M. (1958.). Superordinate goals in the reduction of intergroup conflict. *American Journal of Sociology*, 63, 349-356.
- Smith, Nolen-Hoeksema, Fredrickson, Loftus (2003.). Atkinson and Hilgard's Introduction to Psychology. Belmont: Wadsworth
- Stangor, C. (2004.). Social Groups in Action and Interaction. Psychology Press, New York and Hove
- Staub, E., Pearlman, L. A., Gubin, A., Hagengimana, A. (2005.). Healing, Reconciliation, Forgiving and the Prevention of Violence after genocide or Mass Killing: An Intervention and its Experimental Evaluation in Rwanda. *Journal of Social and Clinical Psychology*, Vol. 24, No. 3, 297-334

Tajfel, H. (1982.). Social Psychology of Intergroup Relations. Annual Review of Psychology, 33, 1-39

Ting- Toomey, S. (1999.). Communicating Across Cultures. New York: The Guilford Press.

Tofant, J. (2004.). Povezanost nacionalnog identiteta s osobnim i kolektivnim samopoštovanjem. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Zvonarević, M. (1972.). Socijalna psihologija. Beograd: Izdavačko poduzeće «Rad».